

A SZEGEDI FIATALOK SZÍNPADMOZGALMA

Az 1929-ben kezdődő gazdasági világválság, mely egy csapásra véget vet a kapitalizmus ideiglenes konszolidációjának, nemcsak a munkásosztályt és a parasztságot sújtja: megrendíti a középrétegek gazdasági egzisztenciáját is: az értelmiség jelentős része proletársorba hull. A kelletlenül jött sorsközösség felkelti szociális érdeklődését; a tömegek felé fordulás báziskeresés; ez jellemzi a 30-as évek elejének csaknem minden számottevőbb irodalmi-művészeti mozgalmát itthon és külföldön egyaránt: különösen a színpadművészet törekvéseit.

Az 1931 őszen szerveződő Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, melynek tudományos, művészeti és politikai elveit már kezdettől fogva „kollektívizmus”; tömegkultusz, individualizmusellenesség jellemzi, nagy intenzitással fordul a „legkollektívebb” művészet: a színházművészet felé; a Kollégium tagjainak sokoldalú tudományos, művészeti tevékenysége szintetizálódhat itt, nem lebecsülendő Hont Ferenc személyes hatása sem.

Mint első tette vagy inkább kísérletre, előzményre, hivatkoznunk kell az Igen csoport 1925 novemberében a szegedi városi színházban tartott matinéjára, ahol többek között bemutatásra került Berczeli „A bányász” c. egyfelvonásosa Hont rendezésében.

Berczeli és Hont a két teoretikus. A haladó nyugati színpadművészet, elsősorban Gemier és Reinhardt nyomdokain haladva elvetik a l'art pour l'art színház gondolatát, a tömeggel, a közönséggel való kapcsolat megteremtését, illetve helyreállítását sürgetik. Mindezt párhuzamosan egy időben két forma: a kamaraszínház és a szabadtéri tömegszínháték keretein belül próbálják megvalósítani.

Berczeli drámái — Útitársak, Tigrisek, Fegyencek, Fiatalok, A lángész, Margit és Márton — jellegzetes expresszionista kamaradarabok: alapélményük az elidegenedés érzése, az ember és a társadalmi valóság közti kapcsolat megbomlása, világgá akarnak kiáltani valamit, hősei nem élő emberek, hanem csak szenvedélyek, eszmék szócsövei, jellegtelen papírfigurák, a pacifista tendenciák mellett fellelhető a lázadó anarchizmus, szembetűnő a freudi mélylélektan hatása. Berczeli nem jut túl az idealista társadalomszemléleten: a társadalmi helyzetet megváltoztathatatlan valóságként mutatja be, mítoszt teremt, ugyanakkor lemond a művészi emberábrázolás alapvető követelményéről is.

Hont, Gemier tanítványa, az egyre sokasodó európai példák — Reinhardt, Gemier, Meester szabadtéri játéka, a marxista-leninista világnézet és a szocialista realizmus jegyében létrejött orosz tömegjátékok — nyomán elsősorban — szinte mondhatni a kizárólagosság igényével — a szabadtéri tömegszínháttal akarja a színház és a közönség közti megbomlott kapcsolatot helyreállítani.

Hont és Berczeli elvei — melyek mai szemmel sok vonatkozásban korrigálást vagy árnyalást igényelnek — a konkrét történelmi helyzetbe, a 20-as, 30-as évek teljes színházi válság felé közeledő népszínműves, semmitmondó polgáridrámás színháztörténeti korszakába helyezve okvetlenül bátor, forradalmian új állásfoglalásként tartandók számon. Különösen, ha meggondoljuk, hogy a Művészeti Kollégium közössége nem marad meg a szavaknál, hanem már kezdettől fogva — csodálatra méltó energiával és kitartással — hozzájárul gyakorlati megvalósításukhoz is.

A küzdelem a „szórakoztató üzemmé aljasult” színház ellen, a világnézeti alapon álló hitvalló színház megteremtéséért már 1928-ban megkezdődik: a Párizsból hazatért Hont kezdeményezésére megalakul Szegeden a „Színházbarátok köre” a közönség és a színház kapcsolatainak fejlesztésére. A következő esztendőben ismét csak Hont a francia Copeaut példáját követve kamaraszínház, önálló kísérleti színpad megteremtésén fáradozik eredmény nélkül: a kísérletezés a városi színház falai közé szorul. Hont Shaw- és Pirandello-darabokat rendez, majd Berczeli drámáit, az „Isteni színjáték”-ot, és „A lángész”-t. Minden újabb vállalkozás előtt hosszas csatát kell vívni a dilettantizmust, a tartalmatlan semmitmondást patronáló, az üzleti szempontok és címek felé kacsintó műsorpolitika ellen. Az „Isteni színjáték”-ot a bemutató előadás, „A lángész”-t a főpróba után „leveszik” a színház műsoráról. Mégis jelentős kísérletek ezek, méltán állíthatók a fővárosiak — Forgács Rózsi

kamaraszínháza (1923–24), Pasalovszky Ödön kísérletei (Cikk-cakk estek, Rendkívüli Színpad stb. (1927–30) — mellé.

A Szegei Fiatalok színpadmozgalmá kapcsolatot teremt a baloldali munkásmozgalommal: csatlakozik a KMP eszmei vezetése alatt álló, a 100% által irányított szavalókórus mozgalomhoz: 1931 tavaszán Hont a szegei munkásotthonban szavalókórust szervez. A művészeti-politikai munkába 1931 ősztől a többi kollégiumi tag is bekapcsolódik: Radnóti és Berczeli kórusverseket ír, Széll István a be-tanításnál segít. A szavalókórus a mozgalmi rendezvényeken nagy sikerrel adja elő József Attila, Radnóti, Kassák, Lukács László és Berczeli verseit. A Ju-hász Gyula által alapított Munkásszínpad Berczeli Fiatalok c. drámáját mutatja be. 1932 áprilisában, a szegei kommunista sejt és a félillegális OIB-csoport lebuká-sakor az egész szavalókórust letartóztatják, jó néhány tagját másodfokon börtön-büntetésre ítélik. A színpadmozgalom idáig megtett útja a 30-as évek balra orien-tálódó avantgard művészei: az izmusokon — jelen esetben az expresszionizmuson — keresztül, a forradalmi munkásmozgalomig.

A Művészeti Kollégium legnagyobb szabású gyakorlati vállalkozása 1932–33-ban a szegei szabadtéri játékok megteremtése. A gondolat a Gemier mellett dolgozó Hontban születik. Gemier hatására „áhitatos szellemű szabadtéri magyar népszín-játékot”, misztériumot kíván a szegei Dóm elé. „Fölhasználhatjuk — írja — a ma-gyar misztérium maradványokat, és ezeket azután kiegészítheti és átdolgozhatja valamelyik kiváló magyar író.” Nem nehéz felismernünk a kommunista Hont né-zeteiben a népi ideológia hatását.

1932 nyarán „Magyar szentek” címmel élőkép-sorozatot rendez a szabadtéri játékokon: a „magyar feltámadás” allegóriáját megjelenítő utolsó képben „a Szózat hangjaira magasra emelt, egymást keresztező sarló és kalapács mögött vonult be a játszó- és nézősereg a kivilágított templomba.” 1933 augusztusában — elsősorban a Kollégium áldozatos és kitartó munkája nyomán — misztériumjáték nem lévén kéznél, „Az ember tragédiája” kerül színrre Hont rendezésében, a Kollégium elnö-kének, Buday Györgynek díszleteivel. Az expresszionizmus hatása érezhető Hont rendezésében: Piscator „praktisches-Theater” és Jessner „Zeit-Theater” elméleté-nek jegyében „aktualizálni” igyekezik a darabot: az individualizmus és a kollekti-vizmus közötti harc ábrázolására törekszik, holott Madách drámájának, a társadalmi-filozófiai eszmények és megvalósult formájuk közötti feszülő ellentmondás adja a lüktetést.

A Kollégium közössége közönségpszichológiai vizsgálatokat végez az egyetemi hallgatók körében, kidolgozza a vizsgálatok alapelveit és módszereit, Hont sürgeti az időközben feloszlott Színházbarátok Társaságának újjáalakulását.

1934–35-re, rövid ideig tartó csüggedés és zavar után Európa-szerte rende-ződnek az antifasiszta erők. Hont 1934 nyarán Csehszlovákiában kapcsolatot teremt a KMP ott-tartózkodó vezetőivel, 1935 januárjában megindul a Kollégium szín-háztudományi szemléje, „A színpad”. „A színjáték — írja Hont a »Színpad és mun-kásosztály« c. tanulmányában — ma a politikai küzdelem harci eszköze. Napjaink-ban erősebben, mint valaha. Azokban az országokban, ahol a politikai küzdelem élesedik, a színjáték egyre határozottabban szolgálja a politikai célkitűzéseket.” A Kollégium bekapcsolódik abba a nagy európai — a népfrontpolitikát és az anti-fasiszta harcát szolgáló — színházmozgalomba, melynek Németországban 1933-ig Brecht és Piscator, Franciaországban Gemier, Spanyolországban pedig Lorca a legkiemelkedőbb vezetője és harcosa.

Az első szám összefoglalja a Kollégium közössége által eddig végzett sokoldalú színháztudományi és művészeti munkát. A központi probléma és végső cél az új magyar dráma megteremtése a világnézeti, társadalomalakító színház jegyében. Gemiert, Piscatort és Jessnert idézik, tanulmányt közölnek Brechtől, részleteket a Mahagonnyból Radnóti Miklós fordításában. Bálint György az „első amerikai tö-megdrámá”-nak, Elmer Rice „Mi, a nép” c. alkotásának broadwayi bemutatójáról ír részletesen.

Az új dráma — véli Hont — szintézis eredményeként jön majd létre: a munkás-és parasztszínjáték és a régi színháznak a fejlődés vonalában mozgó elemeiből. A legfontosabbat, a világnézeti tartalmat, „az osztályöntudat és az osztályellentét érzését” a munkásszínjátszás adná. A helyesen értelmezett népfrontpolitika: az antifasiszta erők a munkásosztály vezetésével való összefogásának elve transz-portálódik Hont elméletében. Ortutay viszont a népi ideológia hatására visszatér Hont 1929-ből származó „magyar népi misztérium” koncepciójához.

Az 1933-ban elkezdett előmunkálatokat folytatva, a közönség és a színpad kap-csolatát közönségpszichológiai kutatásokkal is mélyíteni kívánják. Erre vall a „fütyé és taps”-ról közölt vitaanyag.

„A színpad”-ot nem kizárólagosan a Kollégium megnyilvánulási lehetőségének szánják, hanem vitafórumnak is; már az első számban ankétot hirdetnek a „színjátszás legaktuálisabb problémáiról”: a színház társadalmi és mai szociális funkcióiról, a színház és a társadalom összefüggéseiről, a színház és a feltörekvő új osztályok közötti kapcsolat megteremtéséről, az új drámáról, a jövő fejlődéséhez szükséges újításokról, reformokról.

Egy színházelméleti folyóirat alapítása állami támogatás nélkül vidéken hallatlan bátor és a meglepetés erejével ható tett abban a korban, amikor a színházelméletet mint tudományt mindössze Ambrus Zoltán és Hevesi Sándor néhány könyve jelenti. Az első szám nem is marad hatás nélkül. 1936. május 10-én, jórészt a Szegedi Fiatalok kezdeményezésére megalakul a Színházstudományi és Színpadművészeti Társaság. Az alakuló ülésen szinte az egész Kollégium részt vesz, Hont lesz a Társaság titkára, Tolnai Gábor a jegyzője, választmányi tagnak választják Buday Györgyöt, Ortutay Gyulát, Tomori Violát, Bálint Györgyöt, a tagok sorába lép az egész Kollégium, így Radnóti is.

Hont olvassa fel az előkészítő bizottság programtervezetét, mely a következő feladatokat, tennivalókat tartalmazza: közönséglélektani, szociográfiai vizsgálatok, gazdasági jogi vonatkozások, a színpadi alkotás elemeinek történeti, lélektani, esztétikai megvilágítása, az új magyar írók érvényesülésének elősegítése, a magyar népi játékkincs összegyűjtése, a színésznevelés módszereinek kidolgozása a lélektan alapján, a rendezőképzés elősegítése, a színpadtechnika és a vidéki színészet, a színházépítés, a színházi zene, a film, a rádió problémáinak vizsgálata stb.

A programtervezet a Kollégium színpadművészeti elméleti munkaterületeinek összefoglalása kiegészítésekkel: az egyes részfeladatok szinte nevekhez köthetők.

A Szegedi Fiatalok színpadmozgalma véglegesen kilép a provinciális és kollégiumi keretek közül: országos méretűvé szélesedik. A Társaságban a Kollégium tagjain és a haladó szellemű színházi szakembereken kívül helyt kapnak a hivatásosak is: „az összes pesti korriffeusok”. Hontnak sokszor engednie kell elvei és meggyőződése rovására, vagy kompromisszumkötéshez folyamodnia. „A színpad” első száma után a többi már korántsem tartalmaz annyi bátor hangú, az égető kérdésekkel érdemben foglalkozó írást, egyre inkább eluralkodnak a mának nem sokat mondó, ám terjedelmes színház történeti írások, s olyanok is napvilágot látnak, melyekkel Hont és a Kollégium nyilvánvalóan nem ért egyet.

A mai színház válsága a legállandóbb téma, a korántsem egységes nézőpontú, de egyaránt elkeseredett hangú, bíráló tendencia a jellemző, az útmutatás, a megoldások keresése már kevésbé. Hont és Tomori Viola foglalkozik a színészképzés problémáival, erős pszichológiai megalapozottsággal, a politikai, világnézeti színház követelményeiből kiindulva. Az új színészi magatartástípus kialakulását, illetve kialakítását — akár az új drámát — a háromösszetevőjű szintézis útján képzelel el Hont: „A művészi továbbfejlődés szempontjából Magyarországon a hivatásos színészet, a társadalomalakító munkásszínház és az eredeti parasztszínház jöhet számításba.” Továbbra is figyelemmel kísérik a szegedi szabadtéri játékok sorsát: Hont bemutatásra javasolja Jakob Biedermann, francia jezsuita Cenodoxus c. drámáját. A drámát Radnóti fordította németről magyarra, egy részlet meg is jelenik „A színpad” 1936. évi 7—8. számában. 1937 nyarán az első rendezés tanulságait továbbfejlesztve ismét Hont rendezi a Tragédiát a szegedi Dóm téren.

A Kollégium színpadművészeti tevékenysége — mely 1933 óta az elmélet területeire szorult — 1937-ben visszatérhet a gyakorlati munkához: 1937. január 10-én Hont a Bethlen téri színházban a „Korunk színháza” c. előadása alkalmával bejelenti a Független Színpad mozgalmanak megindulását. „A színpad” és a Színházstudományi és Színpadművészeti Társaság által célul tűzött feladatok gyakorlati megvalósítására törő, eredményeit továbbfejlesztő Független Színpad története és érdemei Serfőző Lajos kutatásai nyomán már ismeretesek.

A Szegedi Fiatalok a 20-as évek végén, a 30-as évek elején induló színpadmozgalma a magyar antifasiszta népfrentmozgalom legnagyobb szabású kulturális mozgalmává szélesedik.

CSAPLÁR FERENC